

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 37(477.8=511.141)(091''451*2''(049.32)
DOI: 10.31651/2226-4388-2023-34-167-169

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ РІДНОЮ МОВОЮ

Берегсасі Аніко – Дудич-Лакатош Катерина: Двадцять два. Історія 22-х років освіти угорською мовою на Закарпатті.

Торокбалінт : спілка «Терміні», 2023. 172 с.

(Beregszászi Anikó – Dudics Lakatos Katalin: Huszonkettő. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés 22 évének története.

Törökbálint : Termini Egyesület, 2023. 172 pp.)

*Товт Петер, доктор філософії, Університетський центр ELTE Savaria
(Будапешт, Угорщина)*

e-mail: toth.peter@sek.elte.hu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5826-0863>

*Лібак Наталка, магістр філології, старший викладач кафедри філології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
(Берегове, Україна)*

e-mail: libak.natalka@kmf.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0200-4668>

Наприкінці 1980-х років посилювалися суспільно-політичні зміни, які надали можливість закарпатським угорцям сформулювати нові цілі, створити організації для захисту своїх інтересів, розвивати мережу освітніх закладів, акцентуючи на місцях некомпактного проживання угорців та на здобутті вищої освіти. Для угорської громади на Закарпатті, якій довелося зіткнутися з економічними труднощами та масовою міграцією, саме освіта угорською мовою стала тим чинником, який сприяв ухваленню рішення залишатися на рідній землі, збереженню та розвитку рідної мови.

«Двадцять два» – це назва книги, що описує історію і розвиток освіти угорською мовою на Закарпатті впродовж 22-ох років нового тисячоліття. Видання дає відповіді на актуальні запитання про роль регіональних мовних варіантів в освіті, особливості викладання рідної мови в умовах компактного проживання нацменшин, наскільки сприяють навчальні програми та підручники, використовувані в закарпатських школах, формуванню мовної толерантності й мововживання, що підлаштовується до розмовної ситуації. Авторами книги є викладачі Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II Аніко Берегсасі та Катерина Дудич-Лакатош.

Перший розділ видання узагальнює історію освіти угорською мовою, розкриває головні цілі, сформульовані під час планування освітнього процесу, а також ознайомлює з результатами закарпатського соціолінгвістичного дослідження «Школа 2000», проведеного на межі тисячоліть. Зокрема, опитування «Школа 2000» засвідчило, що учні-випускники в письмових тестах використовували нестандартизовані мовні варіанти або ж уважали їх правильними. «Результати дослідження засвідчили низьку ефективність закарпатської освіти угорською мовою у сфері засвоєння зміни престижності мовних варіантів. Тобто, спираючись на чіткі емпіричні дані, можемо стверджувати: взаємозамінний (субтрактивний) підхід в освітньому процесі закарпатських угорських шкіл зазнав невдачі» (с. 22). Ці

результати ще раз підтвердили необхідність якомога швидшого осучаснення рідномовної освіти.

У другому розділі з'ясовано, як у підручниках для закарпатських угорських шкіл реалізовано адитивний підхід та наскільки в них представлено мовні знання, що мають практичну цінність. Уже в середині 1990-х років значна кількість педагогів відзначала, що в угорській освіті Закарпаття необхідно більше уваги приділяти мовній різноманітності, місцевим говіркам та формуванню мововживання, що підлаштовується під різні комунікаційні ситуації. Автори вбачають необхідність зміни підходу в тому, що «граматику потрібно вивчати не заради граматики як такої, не як самоціль, а для того, щоби учень легко, впевнено і свідомо міг обирати між наявними мовними елементами, коли в конкретній життєвій ситуації йому треба висловитися усно або ж письмово» (с. 33).

У навчальній програмі, розробленій 2005 року колективом авторів під керівництвом Іштвана Ковтюка, а також у підручниках, які виходили впродовж 2005–2011 років, результати соціолінгвістичних та діалектологічних досліджень представлені вже більшою мірою. Крім цього, Аніко Берегсасі підготувала довідник і збірник завдань до уроків угорської мови [*«A lehetetlent lehetni» («І неможливе можливе»*). Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2012], а також докладно проаналізувала мережу освітніх закладів з угорською мовою навчання, описала мету, завдання освіти рідною мовою, її змістові та методичні аспекти [*«Alkalmi mondatok zongorára. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben» («Епізодичні речення для фортепіано. Виклики викладання угорської мови в статусі меншини»*). Törökbálint, Termini Egyesület, 2021].

Навчальна програма за 2005 рік пропонує вчителям угорської мови застосовувати не взаємозамінний (субтрактивний), а адитивний підхід. Загальновідомо, що в житті певної спільноти для збереження рідної мови важливу роль відіграють діалекти та говірки. Як слушно зауважує Янош Пентек, «у регіонах за межами державних кордонів збереження мови неможливе без збереження місцевих говірок» [*A nyelvjárások többletértéke a külső régiók kettősnyelvűségében és kétnyelvűségében («Додана вартість говорів у двомовності закордонних регіонів»*). In: Bódi Zoltán – Ferenczi Gábor – Pál Helén szerk., *A magyar nyelvjárások a XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben*. Budapest, Magyarországi Intézet, 2019. 77 p.].

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів, підготовлена у 2010 році, теж базована на адитивному підході. «У навчальному матеріалі, який ґрунтується на знаннях зі стилістики, соціолінгвістики та риторики, з'явилися такі теми, які мають на меті формування мовного затишку та мовної толерантності, зважаючи на те, що закарпатські угорці перебувають у двомовному середовищі, розташованому на краю угорської мовної території», – відзначають автори програми (с. 37–38). Для прикладу варто згадати, що в підручнику для 10-го класу окрему тему присвячено мововживанню та говорам закарпатських угорців. «Завдання до теми служать тій меті, щоби закарпатські угорські школярі в ході навчання зустрілися з впевненою позитивною атитюдою стосовно місцевих говорів та мововживання. Адже це є просто необхідним для формування ситуативного мововживання, впевненої мовної свідомості» (с. 53–54).

Автори звертають увагу на те, що в підручниках, які з'являлися впродовж 2013–2019 років, «не бачимо ні соціолінгвістичного, ні адитивного підходу. У них відсутні явища, притаманні мовній ситуації на Закарпатті, не представлені й результати діалектологічних та соціолінгвістичних досліджень» (с. 54). Тому дуже важливо, щоб у майбутньому під час укладання підручників розробники звертали увагу й на такі аспекти.

У третьому та четвертому розділах видання представлено результати досліджень мовної свідомості та мовної атитюди учнів й учителів шкіл з угорською мовою навчання. В опитуванні, проведеному у 2006–2008 роках, узяли участь школярі 46 освітніх закладів із 37 населених пунктів. Ці результати докладно проаналізовані в кандидатській дисертації Катерини Дудич-Лакатош [*Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje (Мовна свідомість та атитюда угорських школярів Закарпаття)*. Budapest, ELTE BTK, kézirat,

2010]. До наступного дослідження, проведеного у 2018 році, було залучено 100 педагогів та 280 школярів. Воно вможливило не тільки зробити порівняння, а й з'ясувати вплив навчальної програми, упровадженої у 2005 році, на мовну атитюду. Підсумувавши результати дослідження, констатуємо, що учні-респонденти, які взяли участь в опитуванні 2018 року, були більш сприйнятливими та толерантними до регіональних мовних варіантів і їхніх носіїв: «Дійсно, спостерігається помітна зміна у ставленні до говорів після появи навчальної програми з угорської мови у 2005 році. Значно більша частка учнів позитивно висловлюється про говори та їх носіїв, ніж раніше. Висловлені думки свідчать про більш об'єктивний та раціональний підхід» (с. 93–94).

Проведене серед педагогів опитування також засвідчило позитивні зміни. Оскільки у формуванні мовної атитюди відіграють роль не тільки вчителі угорської мови, то доцільно було залучити до дослідження й інших педагогів-предметників. Хоч в опитуванні 2008 року вчителі-респонденти відзначали, що в їхньому середовищі багато мовців спілкуються говіркою, проте у відповідях більшості з них відчувалася атитюда дистанціювання від таких явищ. Адитивний підхід демонстрували переважно ті респонденти, які брали участь у курсах підвищення кваліфікації, були більш обізнаними в мовознавчих питаннях (с. 97–98). За час, що минув від першого дослідження, відчутно позитивний вплив лекцій та популяризації наукових знань: результати опитування засвідчують, що педагоги стали позитивніше ставитися до мовців, які використовують нелітературні мовні варіанти (с. 104).

У п'ятому розділі розглянуто можливості формування мовної толерантності, а також представлено методичні напрацювання викладачів Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці II в цій сфері. На курсах для педагогів, організованих викладачами інституту, велику увагу приділено формуванню толерантності до мов та мовних варіантів, реалізації адитивного підходу (с. 135). В освітній програмі для угорських філологів, розробленій в ЗУІ, цій меті наразі найбільше відповідають такі освітні компоненти, як «Методика навчання угорської мови», «Соціолінгвістика», «Угорська діалектологія». Для студентів інших спеціальностей корисною в цьому контексті стане вибіркова дисципліна «Мова і суспільство». Темі мовної свідомості студентів та їхнього мововживання присвячено чимало досліджень (на цю тему написано й кваліфікаційні студентські роботи). У ЗВО значний акцент зроблено на викладанні мови середовища та іноземних мов, на засвоєнні фахової угорської, української, англійської мов із відповідних галузей науки (с. 138). Прикладом здобутків у цій сфері є укладений Вільмошем Газдагом фаховий словник (*«Угорсько-український словник лінгвістичних термінів*. Берегове ; Ужгород : ЗУІ ім. Ф. Ракоці II – ТзОВ «РІК-У», 2021).

У Післяслові автори підсумовують, що для оновлення рідномовного навчання обов'язковим є регулярне дослідження мовної атитюди учнів та вчителів, аналіз навчальних програм, підручників, методичних видань та уроків. Не менш важливо, щоб процес розроблення навчальних програм був прозорим та ґрунтувався на конструктивній фаховій дискусії. Тільки так можна формулювати нові цілі у сфері викладання угорської мови. Від щирого серця рекомендуємо книгу педагогам, учням та всім, хто цікавиться питаннями мовознавства.

Надійшла до редакції 14.03.23
Прийнято до друку 23.05.23